

SKIPSRISTNINGENE I SÆBY KIRKE

Av

ARNE EMIL CHRISTENSEN JR.

I 1965 drev den af skandinaviske søfartshistorikere sammensatte nordiske maritim-historiske arbeidsgruppe etnologiske feltarbejder i Vest- og Nordjylland. Under et besøg i Sæby kirke iagttoges en rigdom af indskårne skibsfremstillinger fra 1500- til 1700-tallet på de gamle korstole. Disse sgraffiti (ristninger) havde tidligere ikke været undersøgt, og da man straks var klar over deres værdi, affotograferede forfatteren, der er konservator (inspektør) ved Universitetets oldsakssamling i Oslo, dem og tog gvidebilleder af dem. Her beskriver og tolker han dem og forsøger at placere dem kronologisk.

UNDER Nordisk Maritimhistorisk Arbeidsgruppes feltarbeide i Jylland sommeren 1965 besøkte vi også Sæby for å intervju en skipsbygger der. Med intervjuet vel avsluttet benyttet en del av gruppens deltagere anledningen til å besøke byens kirke, et fint 1400-talls byggverk. Kirken som opprindelig er bygget som sognekirke, ble senere inkorporert i det nu forsvunnete karmelitterkloster. Av middelaldersk inventar er det i koret bevart 20 korstoler i ek, fra tiden omkring 1500. Erfaringsmessig finnes det ofte interessante *sgraffiti* på treverket i kirker, og da vi her tittet etter, overtraff resultatet våre villeste forventninger. Det gamle mørkebrune eiketreet var oversådd med ristninger og inskripsjoner, en rask opptelling ga som resultat ca. 50 skipsbilder. Flere av disse så meget spennende ut, og vi var enige om at vårt „funn” var vel verd en nærmere gransking. Ved elskverdig imøtekommenhet fra sognepresten S. K. Steens side fikk undertegnede anledning til å arbeide i kirken utover ettermiddagen og kvelden. Av tidsnød var det ikke mulig å dokumentere alle skipsriss like nøyaktig, så jeg konsentrerte meg om de mest detaljrike. Ristningene ble dels dokumentert ved fotografering

Fig. 1. Sæby kirke, korets nordvegg med korstolene.

Church of Sæby, northern wall of the choir, with stalls.

med skrålys, dels ved blyantavgnidninger. De viktigste ristningene ble dokumentert på begge måter, dels med en skissemessig rentegning av blyantavgnidningene på stedet. En fotografisk dokumentasjon er selvfølgelig det mest objektive i et tilfelle som dette, men i mange tilfelle var skipsristningene skadet av senere innskårete navn, kludder osv., samtidig som det ofte var vanskelig å finne en belysning som fikk frem alle streker. Her vil en blyantavgnidning, korrigert på stedet, gi et langt klarere bilde av ristningen. Undertegnede har lagt meget omhu i å få de rentegnete blyantavgnidninger så objektive som mulig, men det er selvfølgelig alltid en mulighet for at man tolker flere eller færre streker inn i bildet enn det egentlig er. Ved enkelte av ristningene har jeg derfor valgt å illustrere med foto, så kan leseren gjøre sine egne tolkninger uavhengig av mit subjektive skjønn. En stor del av ristningene er såpass skjematisk eller diffuse at jeg ikke har funnet det nødvendig å avbilde dem, eller beskrive dem i detalj.

SKIPSRISTNINGENE I SÆBY KIRKE

SUMMARISK KATALOG

Sydveggen

1. Setet på stol 3 fra Ø. Tremastet fartøy med skroget utfylt med rutemønster. Langt baugspryd med liten flaggstang. På fokkemasten et stort råseil med bonett? På stormasten storseil og mersseil, på mesanmasten latinsail. Korsflagg på sprydet og hekken. Ca. 1700?
2. Setet på stol 5 fra Ø. Tomaster, „galeasrigg” med råtoppsail. Under gaffelen korsflagg med splitt. Skipet ligger for anker med seilene satt. Årstillene 1709 og 1710 like ved kan være skåret med samme hånd (fig. 2).
3. Armlenet mellom stol 7 og 8 fra Ø. Tremastet fartøy, grovt og skissemessig skåret.
4. Armlenet mellom stol 8 og 9 fra Ø. Tomastet skip, mesanmasten ganske liten. Ristningen er nokså utydelig, men det synes som skipet har et skjematisk dyrehode i forstevnen. Ca. 1500? (fig. 3).
5. Stol 8 fra Ø. Lite udistinkt skip, ikke nærmere registrert.
6. Skranken foran sydveggens stoler. Stort tremastet skip med overdimensjonert dyrehode i stevnen. I stormastens mersekurv er markert bunter av spyd eller andre stakevåpen. Tidlig 1500-tall? (fig. 4).
7. Sammesteds. Stort firemastet skip med overdimensjonert dyrehode i stevnen. Linjene i riggen tildels vanskelige å tolke på grunn av senere skjæring. I undervannsskroget er navnet *Niels Hanson Skavdo* skåret inn, opp-ned i forhold til skipet. Tidlig 1500 tall? (fig. 5).
- 8–13. Små skissemessige skipsfigurer gruppert rundt nr. 6 og 7.
14. Skranken foran sydveggens stoler, endestykket mot Ø. Tremastet fartøy av 1500-talls karakter, presist og klart skåret (fig. 6).

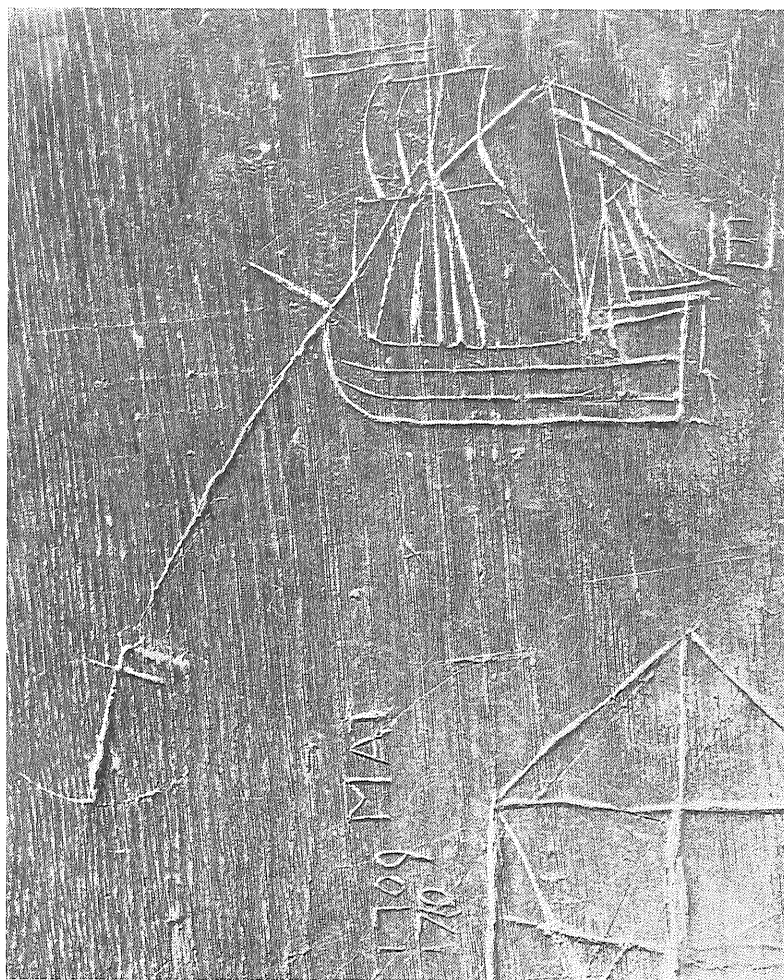

Fig. 2. Lite tomastet fartøy med „galeasrigg” og korsflagg med splitt, liggende for anker med seilene satt (1709 eller 1710?). Katalog nr. 2.

Two-masted vessel with galeas-rig and swallow-tailed flag (1709 or 1710?).

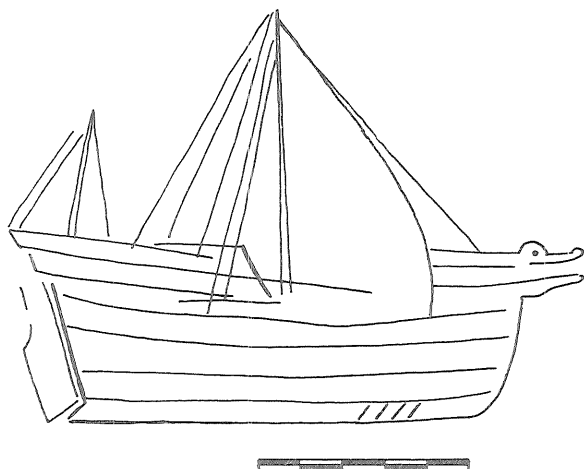

Fig. 3. Tomastet skip med skjematisk dyrehode i forstevnen (ca. 1500?). Kat. nr. 4, kalkert etter fotografi.

Two-masted ship with animal's head (c. 1500?).

Nordveggen

15. Panelet over stol 1 fra Ø. Stort tremastet fartøy av tidlig 1700-talls karakter. Skroget er inndelt i kvadratiske ruter med et punkt midt i hver rute. „Kunstneren” har utvilsomt tenkt på en tredekker med åpne kanonporter (fig. 7).
- 16–18. Sammesteds. 3 små, udistinkte skip, ikke nærmere registrert.
19. Ryggen av stol 1 fra Ø. Tomastet fartøy, grovt og skissemessig skåret. Den aktre masten er betydelig høyere enn den forreste.
- 20–26. Ryggen og panelet over stol 2 fra Ø. 7 udistinkte og skissemessige skipsfigurer. Ikke nærmere registrert.
27. Panelet over stol 3 fra Ø. Tomastet fartøy, presist skåret, men med få karakteristiske detaljer i skrog og rigg (fig. 8).
28. Sammesteds. Tremastet fartøy med kraftig markering av kanonporter. Tidlig 1700-tall? (fig. 9).
29. Sammesteds. Lite tremastet fartøy, skissemessig og lite detaljert, ikke nærmere registrert.

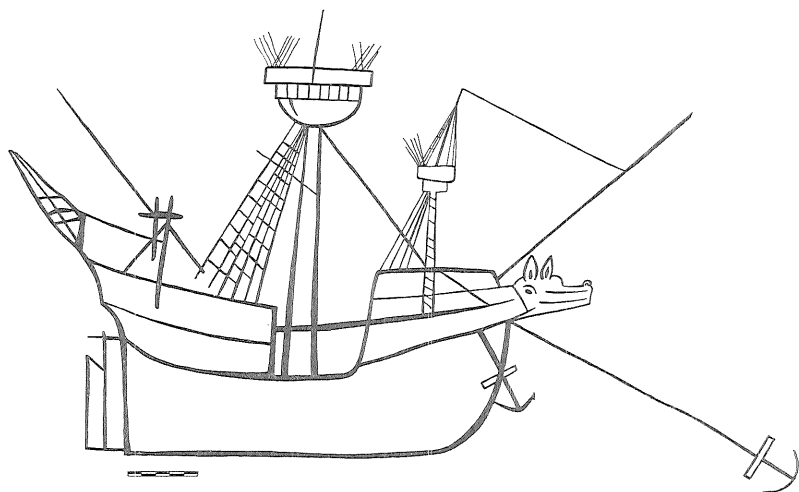

Fig. 4. Stort tremastet skip med dyrehode i stevnen. Mersekurv med våpen (tidlig 1500-tall?). Kat. nr. 6, kalkert etter blyantavgnidning.

Large three-masted ship with animal's head. Spears in the tops (early 16th century?).

30. Sammesteds. Tomaster, liten båt? Mastene er like høye, begge med spriseil. Minner om nr. 36, men er mindre elegant skåret.
31. Sammesteds. Lite og utydelig skip, tomaster? Ikke nærmere registrert.
32. Sammesteds. Lite tremastet fartøy med langt baugspryd. Skissemessig. Tidl. 1700-tall?
33. Stol 3 fra Ø, setet. Lite fartøy med en eller muligens to master og anker ute. Skroget har fasong som en „norsk pram”. Masten har gaffelseil, råtoppseil og 3 stag til sprydet, så det kan ikke være noen helt liten båt risteren har hatt i tankene. Akter er ristningen uklar, det er muligens markert en latinmesan, snudd bak-frem på en kort mast, og korsflagg på hekken (fig. 10).
34. Panelet over stol 4 fra Ø. Stort enmastet fartøy med overdimensjonert dyrehode i stevnen. En mast til er muligens markert på bakken, men denne er skåret meget grovere enn resten av riggen og kan være en sekundær tilføyelse. Den er ikke mar-

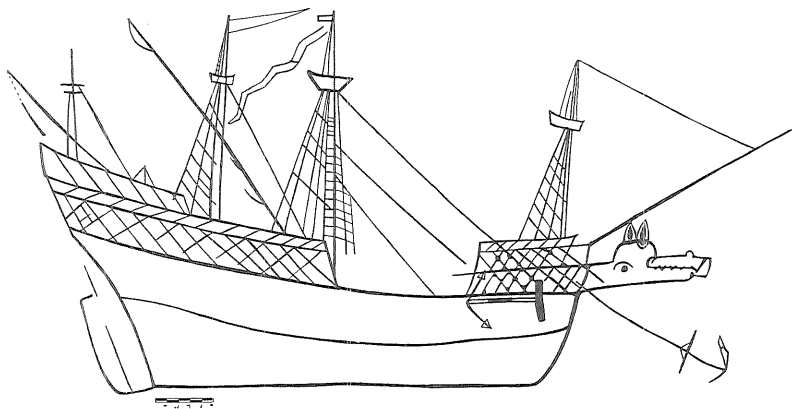

Fig. 5. Stort firemastet skip med dyrehode. Navnet *Niels Hanson Skavdo* er skåret inn (tidlig 1500-tall?). Kat. nr. 7, kalkert etter blyantavgnidning.

Large four-masted ship with animal's head (early 16th century?).

kert på kalkeringen fig. 11. Fartøyet minner om de to 1500-talls ristningene på sydveggen skranke, men linjeføringen og dyrehodets form er forskjellig. Et enmastet 1500-tallsfartøy med storseil og mersseil virker eiendommelig, så det er mulig ristningen ikke er fullført.

35. Sammesteds. Lite tremastet fartøy, 1600–1700 tall? (fig. 11).
36. Panelet over stol 5 fra Ø. Tomastet båt med spririgg på begge master. 1600- eller tidlig 1700-tall (fig. 12).
37. Sammesteds. Enmaster, gaffelrigg med to stagseil. Skrogkontur og skjæremåte ligger meget nær nr. 36, og fartøyene kan være skåret av samme person. De er plassert rett over hverandre, mellom dem er navnet *Anton Iensøn* skåret inn. Etter plasseringen er det sannsynlig at han er mester for begge ristninger (fig. 13).
38. Sammesteds. Tremastet skip. Fartøyet har anker ute og beslåtte seil, fra alle mastetopper og flaggstang på hekken vaier flagg. Fokke- og stormasten har kraftige mersekurver. På mesanmasten er markert et latin-toppseil. 1500-tall (fig. 13).
39. Stol 5 fra Ø, ryggen. Tremastet skip med fokk, forre og store

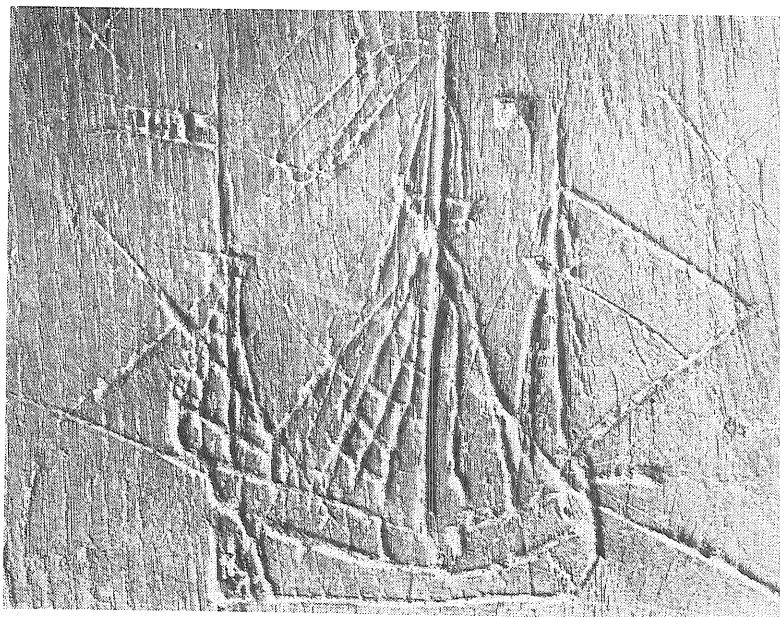

Fig. 6. Tremastet fartøy av 1500-talls karakter. Kat. nr. 14.

Three-masted ship (16th century).

mers-seil satt. På mesanmasten er merset tegnet utfoldet som en oval. Flaggstenger med flagg på hekk og baugspdyd. Ca. 1700 (fig. 14).

- 40-41. Sammesteds. To skissemessig skårete fartøyer, ikke nærmere registrert.
42. Stol 5 fra Ø, setet. Skipsfigur, ikke nærmere registrert.
43. Stol 6 fra Ø, panelet over ryggen. Skipsfigur, ikke nærmere registrert.
44. Stol 6 fra Ø, ryggen. Skipsfigur, ikke nærmere registrert.
45. Stol 6 fra Ø, setet. Skipsfigur, ikke nærmere registrert.
46. Stol 7 fra Ø, ryggen. Lite tomastet fartøy med 6 kanonporter? markert i siden. Stormasten rigget med spriseil, råtoppseil og to stagseil til sprydet, liten gaffelrigget mesanmast. Splittflagg fra mastetoppen og stang på hekken (fig. 15).

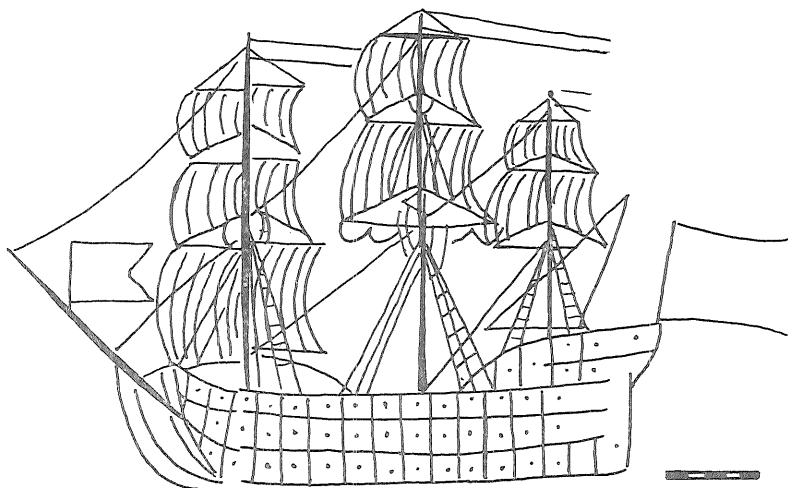

Fig. 7. Stort tremastet fartøy av tidlig 1700-talls karakter, utvilsomt en tredekker med åpne kanonporter. Kat. nr. 15, kalkert etter foto.

Large three-masted ship with three gun-decks (early 18th century).

47. Skranken foran nordre stolrekke. Tremastet fartøy med ganske detaljert skjæring i skroget. Det er meget sekundær skjæring i og omkring skipet, så ristningen er tildels vanskelig å tolke. Det er for eksempel vanskelig å si om skipet har galleon, og om mesanmasten har rå- eller latinseil. Fokke- og mesanmasten har mersekurver i toppen, en tverrstrek øverst på stormasten markerer antakelig også merset. Rærne henger i topp-lentene, stor-råen nedfirt. Ca. 1500? (fig. 16).
48. Sammesteds. Liten tremastet skipsfigur, skjematisk. Skipet har anker ute, ankeret overskjærer en skissemessig menneskefigur.
49. Sammesteds. Liten, skjematisk skipsfigur, tomaster?
50. Sammesteds. Liten, meget utydelig skipsfigur.
- 51–52. Sammesteds. To skipsfigurer, ikke nærmere registrert.

Det store antallet, og den fine kvalitet som enkelte av ristningene har, gjør at skipsristningene fra Sæby må betraktes som et temmelig unikt monument. Ristninger med skipsmotiv er imidlertid i seg

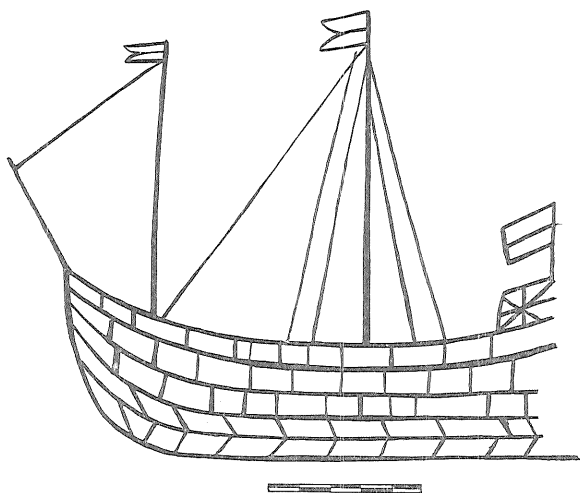

Fig. 8. Tomastet fartøy. Kat. nr. 27, kalkert etter blyantavgnidning.

Two-masted vessel.

selv ikke noen sjeldenhet. Fra Danmark kan nevnes teglstenene fra Sct. Marie kloster i Helsingør, nu på Handels- og Søfartsmuseet, og koggen fra Sct. Jørgensbjerg kirke i Roskilde.¹

Av publiserte ristninger fra Sverige kan nevnes det kjente middelalderfartøyet fra Fide kirke på Gotland.²

I Norge finnes et rikt materiale, til dels upublisert, det meste kommer naturlig nok fra trehus.

Fra så og si alle de middelalderske stavkirkene kjennes skipsristninger.³ De fleste er ufullstendige, oftest er det elegante stevner av nordisk type, men det finnes også komplette skip, enkelte av dem er av mere felleseuropeisk, senmiddelaldersk type.⁴ I kystdistriktene finnes ellers en mengde skipsristninger, i treskelåver og bolighus, i sjøhus og kverner (skvatmøller). I tid spanner de fra senmiddelalder til etter 1900, og kvaliteten veksler fra elegante og detaljerte skipsbilder til grove hjelpeløse riss. Når det gjelder materialet fra andre land er det nok å henvise til en del av litteraturen om emnet.⁵

Felles for de aller fleste skipsristninger er deres litt tilfeldige karak-

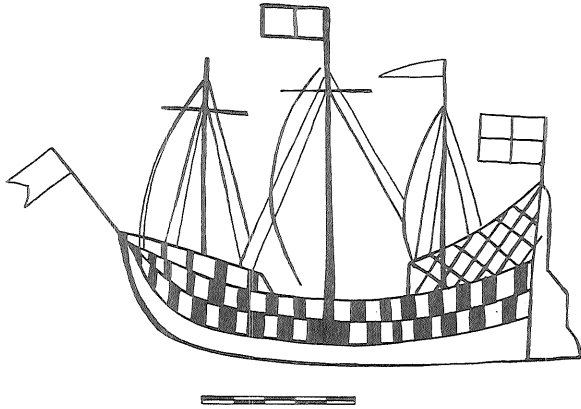

Fig. 9. Tremastet fartøy med kanonporter (tidlig 1700-tall?). Kat. nr. 28, kalkert etter blyantavgnidning.

Three-masted ship with gun-ports (early 18th century?).

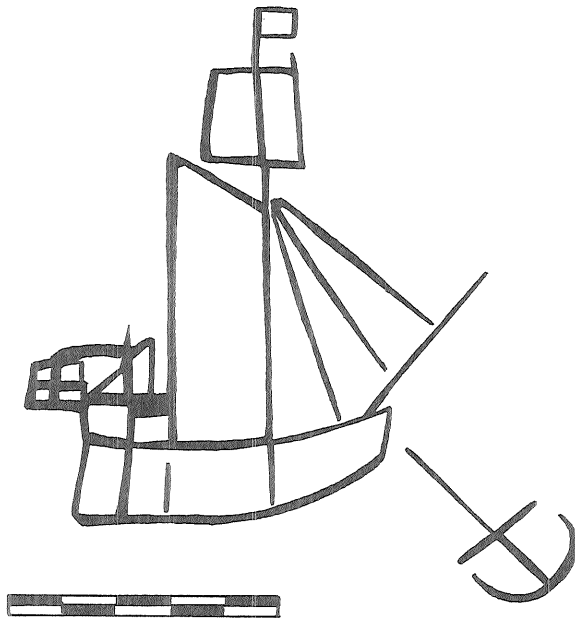

Fig. 10. Lite fartøy med en eller muligens to master, liggende for anker. Kat. nr. 33, kalkert etter blyantavgnidning.

Small vessel with one or two masts.

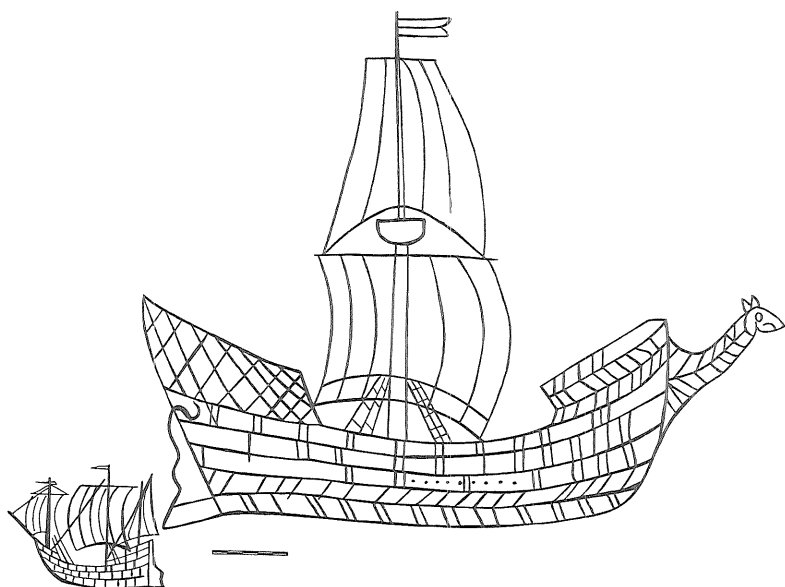

Fig. 11. Stort enmastet fartøy med dyrehode i stevnen; muligens er ristningen ikke fullført (1500-tallet?). Nedenfor lite tremastet fartøy (16-1700-tallet?).

Kat. nr. 34 og 35, kalkert etter blyantavgnidning.

Large one-masted vessel with animal's head, perhaps unfinished (16th century?). At the bottom a small three-masted ship (17th—18th century?).

ter. De er regulære sgrafitti, raskt utført, ofte tilfeldige, sjelden med særlig store kunstneriske pretensjoner. Sammen med skipene forekommer andre motiver, dyr, mennesker og geometriske figurer, for å nevne noen. Forbløffende ofte er imidlertid skip det vanligste motivet. Siden man så ofte finner skipsristninger i kirkene, kan det være fristende å lete etter en symbolsk bakgrunn for bildene. Det er imidlertid vanskelig å finne noe symbolinnhold som skulle tilsi at man risset skip også i kornlåver, kvernhus og sjøboder, og undertegnede vil helst tro at den høye prosent av skipsbilder er et uttrykk for at man har vært opptatt av skip, i kystområdene har man jo også daglig hatt motivet for øynene. På treskelåver og kvernhus i norske innlandsdistrikter avspeiles andre interesser enn de maritime, her er hesten det vanligste motiv.

Fig. 12. Tomastet båt med spririgg på begge master (1600- eller tidlig 1700-tall). Kat. nr. 36. Over innskriften *Anton Iensøn* ses kjøllinjen av kat. nr. 37.
Two-masted boat with spritsails on both masts (17th or early 18th century).

Sæby latinskole ble opprettet ca. 1550 og nedlagt i 1739.⁶ De aller fleste av de daterbare ristningene faller innenfor dette tidsrummet, og er vel skåret av skolens disipler, som satt i koret når de medvirket ved gudstjenesten. En serie navnetrekk kan dateres til tiden 1706–12⁸, og i denne perioden passer også en del av skipsristningene inn. Mange av disse avbilder orlogsfartøyer. Veien til Fladstrand er ikke lang, og det har sikkert vært motiver nok i farvannet utenfor Sæby i Den Store Nordiske Krigs tid. Red. Nørrelykke, som har behandlet de latinskole-disipler som etterlot seg sine autografer i kirken i dette tidsrum, foreslår at skjæringen kan være en reaksjon på skolens meget strenge disiplin. En del av skipsfigurene sitter såpass høyt oppe at skjæreren må ha stått med ryggen mot alteret mens han skar. Det er vel lite trolig at man kunne tillate seg denslags under gudstjenesten, enten det dreier seg om en reaksjon mot disiplinen eller ikke, slik at vi må regne med at en del av ristningene er skåret på tidspunkter hvor skjæreren har

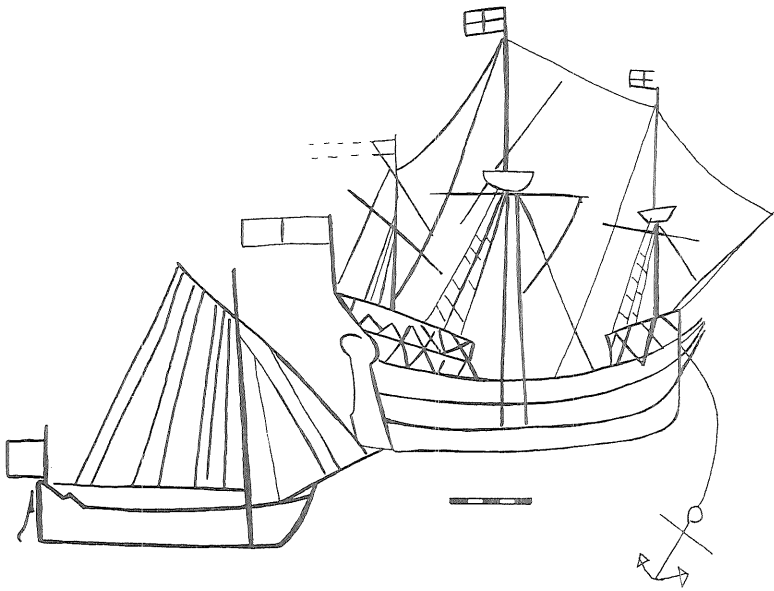

Fig. 13. Enmaster med gaffelrigg og to stagseil, muligens skåret av *Anton Iensøn* (se fig. 12). T. h. tremastet skip for anker, med mersekurver og flagg; latin-toppseil markert på mesanmasten (1500-tallet). Kat. nr. 37 og 38, kalkert etter foto.

One-masted ship with gaff-sail and two stay foresails.—Three-masted ship with tops and flags (16th century).

vært alene i kirken. Ristningene i stolseter og skranker kan vel derimot godt være utført for å korte tiden under lange prekner.

Under mitt korte besøk i kirken valgte jeg å konsentrere meg om skipsbildene, men det er neppe noen tvil om at en systematisk gjennomgang av de øvrige riss og inskripsjoner vil gi interessante kulturhistoriske opplysninger.

Blandt skipsfigurene er det vel de to store på sydveggen skranke, samt det noe mindre på nordskranken, som fortjener størst oppmerksomhet. (Nr. 6, 7 og 47).

Begge skip på sydskranken er antakelig krigsskip, og det har vel neppe vært flere 4-mastere i den danske marine enn at det finnes en mulighet for å identifisere det største. Denne oppgaven vil jeg imid-

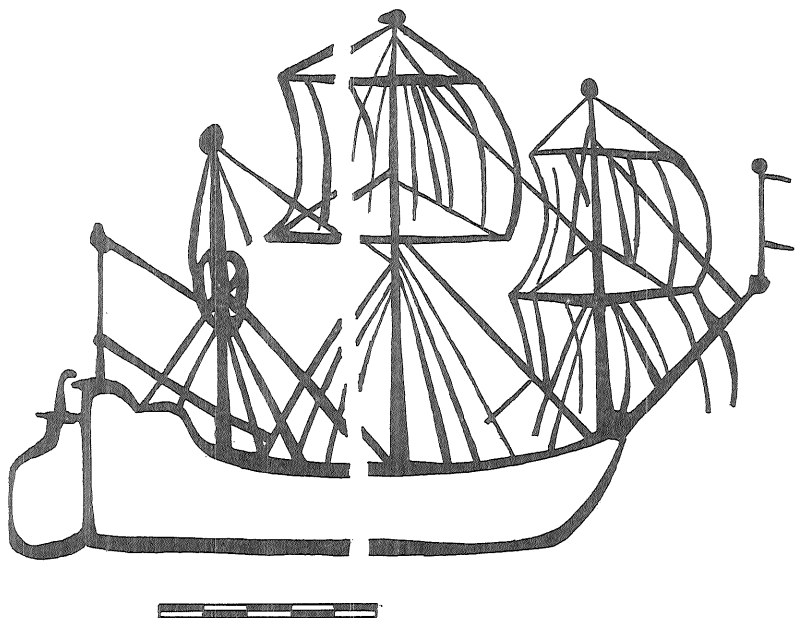

Fig. 14. Tremastet skip med fokk, forre og store mersseil satt. Mesanmastens mers tegnet som en oval (ca. 1700). Kat. nr. 39, kalkert etter blyantavgnidning.

Three-masted ship with foresail, foretopsail and maintopsail; the mizzen top drawn as an oval (c. 1700).

lertid overlate til forskere med bedre kjennskap til Danmarks orlogshistorie. Dyrehodene som begge skip har i forstevnen er avbildet alt for store i forhold til skroget, men det er ingen grunn til å tvile på at de skipene risteren har villet avbilde har hatt slikt utstyr. Av paralleller kan nevnes den kjente modell fra Marato, og et ofte avbildet stikk av „Meister W A”.⁷

Både i størrelse og detaljrikdom skiller disse to skipene seg ut, sammen med nr. 34 på nordveggen er de de eneste som kan sies å ha monumental karakter. Det virker ikke som risteren har avbildet skip med galleon, dyrehodet ser i begge tilfelle ut til å sitte på en rett bjelke, slik det også kjennes fra Maratomodellen. Hvis min tolkning av ristningene er korrekt her, er det naturlig å datere begge til første

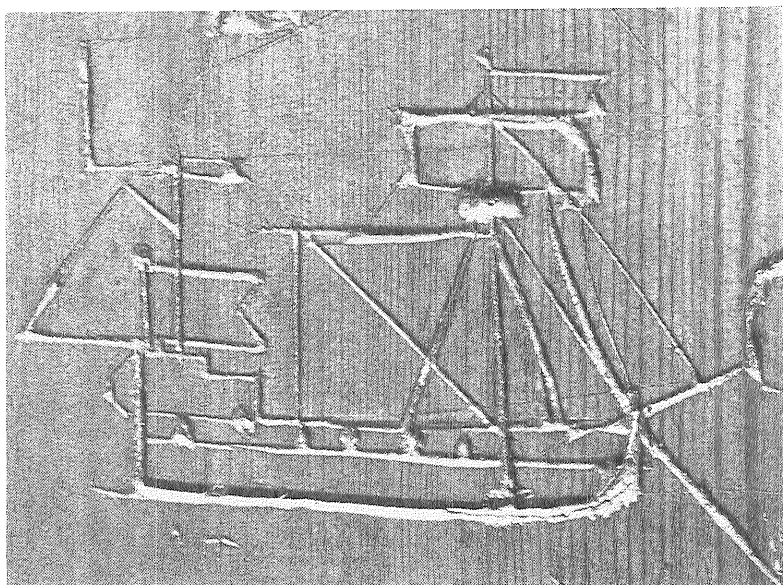

Fig. 15. Lite tomastet fartøy med kanonporter (?); stormasten med spriseil, råtoppseil og stagseil, liten gaffelrigget mesanmast; splittflagg. Kat. nr. 46.

Small two-masted vessel with gun-ports (?); mainmast with spritsail, topsail, and two fore staysails; small gaff-rigged mizzenmast; swallow-tailed flags.

halvdel av 1500-tall. Både nr. 47 på nordveggen og det lille skipet nr. 4 på sørveggen virker eldre, begge har nærmest 1400-talls karakter. Korstolene er antakelig fra tiden omkring 1500, og man kan gjette på at disse to ristningene er skåret mens innredningen var temmelig ny, men hverken skipsriss eller stoler tillater vel noen findatering. En eiendommelighet er at det blandt de yngre ristningene ikke finnes sikre 1600-talls skip. En karakteristisk detalj som blinde – bovenblinde mangler helt. Det er selvfølgelig mulig at et skip som nr. 39 kan dateres til 1600-tall, men ellers ser de fleste av de yngre ristningene ut til å være fra tidlig 1700-tall.

Som kilder til skipsbyggingens historie har Sæby-ristningene ikke mye nytt å gi. Dateringen av dem, og tolkningen av konstruktive detaljer, må bygges på andre og bedre avbildninger, samt andre kildety-

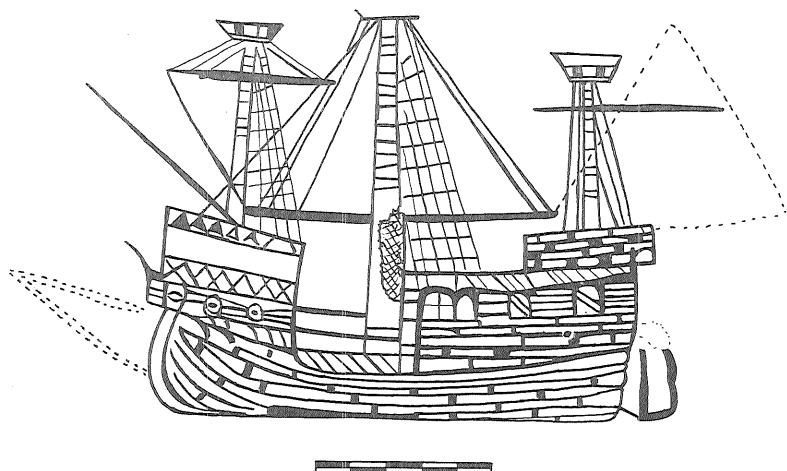

Fig. 16. Tremastet fartøy, vanskelig å tolke på grunn av sekundær skjæring i og omkring skipet. Mersekurver i toppene, rærne henger i toplentene, stor-råen nedfirt (ca. 1500?). Kat. nr. 47, kalkert etter blyantavgnidning med støtte i fotografi; usikre linjer stiplet.

Three-masted ship (c. 1500?), difficult to distinguish because of many secondary carved lines around and in the ship. Doubtful lines are dotted.

per. Sin største betydning har ristningene som eksempler på folkelige, man kunne si primitive, gjengivelser av kompliserte motiver. Utbrettingen av vantene, som er plassert symmetrisk om masten, er et kjent trekk i folkelige skipsbilder, og det samme er det utbrettede mesan-mers på nr. 39.

På andre folkelige skipsbilder er det vanlig at også akterspeilet brettes ut på skip som ellers er sett i profil.⁹ Dette gjelder malte og tegnete skip, så teknikken i Sæby, knivspiss i tre, kan muligens forklare hvorfor denne typen av utbretting mangler her. Den høye grad av skjemativering som vi ser i Sæbyristningene, er stort sett karakteristisk for folkelige skipsavbildninger. I de tilfelle hvor skip er risset av folk med tilknytning til kystmiljø, er de ofte gode abstraksjoner av skipet som motiv. I all sin forenkling gir de en treffende karakteristikk av skrog og rigg. Det vil si: når vi ut fra andre kilder kan datere og tolke dem, kan vi se at de er treffende karakteristikk av en bestemt type skip

fra en bestemt periode. Uten en slik støtte i andre kilder er det lite å få ut av folkelige skipsbilder. Dette syn på skips-sgraffitti som skips-bygningshistorisk kildemateriale medfører at man må benytte dem med meget stor forsiktighet i studiet av skipsbyggingens historie også i de perioder og på de steder der man savner annet kildemateriale. Det er her nærliggende å nevne skipsbildene fra nordisk bronsealder. De kan være monumentalt anlagt og utført, men de må betraktes som folkelige abstraksjoner, på samme måte som senere sgraffitti. Ut fra bronsealderens skipsbilder kan man si med sikkerhet at tidens mennesker har bygget skip eller båter, og at fartøyene har spilt en viktig rolle i både dagligliv og religionsutøvelse. Mere kan man ikke si med sikkerhet, ut fra helleristningenes skipsbilder. Den videre tolkning må bygge på andre kilder, her som når det gjelder senere sgraffitti. Den lange diskusjon om hvorvidt helleristningenes skip er skinnbåter, stokkebåter, eller byggete trebåter har da også støttet seg til etnografiske paralleller. Slike grunnleggende tolkningsproblemer slipper man i senere tidsepoker, slik at man her kan få betydelig mer ut av sgraffitti. Det er vel heller ikke utenkelig, at en detaljert analyse av sgraffitti fra sen tid, sammenholdt med andre kilder, kan gi et innblikk i de psykologiske lover som styrer abstraksjonsprosessen når en uskolert kunstner vil gjengi noe så komplisert som et skip i et gjenstridig materiale som stein eller tre. Derfra kunne man så vende tilbake til perioder der sgraffitti er vår viktigste kilde til skipsbyggingens historie.

NOTER

Forkortelser

- F. Å. Foreningen til Norske Fortidsminners Bevaring, Årbok.
M. M. The Mariner's Mirror.

Den inntegnede målestokk på samtlige kalkeringer er 5 cm.

Negativer og blyantavgnidninger oppbevares på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, Helsingør.

- ¹ Ole Crumlin-Pedersen: En kogge i Roskilde. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, årbok 1966, 39 ff.
- ² H. Åkerlund: Fartygsfynden i den forna hamnen i Kalmar, Uppsala 1951, fig. 99.

- ³ *B. Færøyvik*: Skipsbilæte på kyrkjeveggen. F. Å. 1953; *M. Blindheim*: Ristingene i stavkirken fra Gol. By og Bygd 10. Oslo 1956.
- ⁴ Se f. eks. *Blindheim* 1956 og *A. E. Christensen jr.*: Frå Vikingskip til Motorsnekke, Oslo 1966, fig. på side 50.
- ⁵ *H. H. Brindley* og *Jules Sottas*: Brouage and its „grafitti”, M. M. III p. 128; *H. H. Brindley*: Mediaeval grafitto of ship in Doncaster parish church. M. M. XVI p. 290. *H. Cahingt*: Les Grafitti Dieppois. Le Navire et l'economie maritime du XVe au XVIIIe siecles. Travaux du colloque d'histoire maritime tenu le 17 mai 1956 a l'Academie de Marine. Paris 1957; *A. B. Emden*: Grafitti of mediaeval ships from the church of St. Margaret's-at-Cliffe, Kent. M. M. VIII p. 167; *J. R. C. Hamilton*: Excavations at Jarlshof, Shetland. Edinburgh 1956. Plate XXI, pag. 114 og 121.
- ⁶ *Trap*: Danmark⁵, bd. VI. 1, s. 76.
- ⁷ *H. Winter*: Die katalanische Nao von 1450. Magdeburg 1956. Winter avbilder også W A's stikk som fig. 11.
- ⁸ *Nørrelykke*: De gamle munkestoies tale om drømme og mennesker. Vendsyssels Tidende 19 juli 1964 s. 5.
- ⁹ Fylkeskonservator *Erik Vea*, Stavanger, har gjort meg oppmerksom på en gruppe norske ølboller med malte skipsfigurer som har slike utbrettinger.

CARVINGS OF SHIPS IN SÆBY CHURCH

Summary

Sæby Church in Jutland contains a large number of carvings of ships done by knife on the late medieval choir stalls. 52 in all they are of varying quality, though a number of them are of sufficiently high standard to warrant publication. The writer made a brief survey of the carvings in the summer of 1965 in connection with field studies carried out by members of the Scandinavian Working Group on Maritime History and Ethnology. Photographs and pencil rubbings were taken of the carvings.

Several from the sixteenth century are of especial interest: Nos. 4, 6, 7, 14, 34, 38, 47. Most of the others are difficult to date, those which can be dated with some certainty being probably from about 1700. At that time Fladstrand (now Frederikshavn), a town just to the north of Sæby, was an important naval base so it is not surprising that most of the carvings represent men-of-war. The carvings do not contribute much in the way of source material for the history of shipbuilding. Their chief value is as an example of how popular art manages to translate complicated motifs into simplified terms. Their number and the high quality of the best of them make the choir stalls in Sæby Church an important document in the cultural history of the sea.